

ŞAHSİYET HAKLARI VE FİKRÎ HAKLAR

Doçent Dr. Hıfzı Veldet

Bu günlerde bir Fikrî eserler kanunu projesinin hazırlanması mevzubahs olmakta ve Fakülte profesörleri bu mes'ele üzerinde çalışmaktadır. Böyle bir kanun bittabi insanın fikrî mahsullerini himaye için konulur. İnsanın fikrî mahsulleri ise bir bakımdan onun şahsiyetinin bir parçası demektir. Bununla beraber medenî kanunumuz şahsiyet hakkını daha şümüllü olarak ele almış ve onu, biri (şahsiyetin himayesi) unvanı altında tamamen umumî bir şekilde ve diğeri (ismin himayesi) unvanı altında hususî bir şekilde olmak üzere, himaye etmiştir. Fakat (şahsiyet hakkı) mefhumu ile (fikrî hak) mefhumunun çok yakından temas ettikleri, hattâ birleştikleri bir çok noktalar vardır. Bu yazının gayesi mefhumları bütün olarak incelemek değil, kısaca izah etmek ve müteakiben bu iki mefhumun temas ve ayrılık noktalarını işaret eylemektir.

I. ŞAHSİYET HAKKI (1)

Her insanın bir şahsiyeti, şahsî varlık ve vasıflarının heyeti mecmuasından müteşekkil bir şahsî bütünlüğü ve sırf bu şahsiyet icabı olarak doğan menfaat ve hakları mevcuttur ki, bunların cezai bakımdan olduğu kadar, medenî hukuk bakımından da başlı başına bir himayeye mazhar olması lâzımdır.

Dilimizde «şahıs» kelimesi umumiyet itibarile insanı, ferdi ifade eder. Fakat hukukî manasında şahıs, medenî haklardan istifade ehliyetini haiz olan mevcudiyetlere itlak olunur. Bugünkü Türk hukukunda ve bütün medenî memleketler hukukiyatında bilâ istis-

(1) Bu mesele hakkında iki yıl önce İzmir barosunda vermiş olduğumuz bir konferans, mezkûr baro mecmuasında intişar etmiştir..

na herkes medenî haklardan istifade ehliyetini haiz olduğundan, her insan hukukî manada bir şahıstır ve bu da bize bugün pek tabii görünmektedir. Bugün tabii görünen bu keyfiyet, insanlığın eski, hattâ yeni tarihinde pek de tabii değildi.

Bugün esas itibarile yerli - yabancı, siyah - beyaz, kadın - erkek, genç - ihtiyar, fakir - zengin, islâm - hıristiyan veya zâdegân - avam farkı olmaksızın her insan hukukan bir şahıstır ve medenî haklardan aynı suretle istifade eder. Bu vaziyet, insanlığın bir ilerleyişi, hakikî ve medenî insanlık fikrinin bir zaferidir. Gerçi bugün müfrit siyasî ve içtimâî cereyanlara kapılmış olan bazı memleketlerde bir ırka mensup veya bir sınıfa dahil olan insanlar ile olmıyanlar arasında haklardan istifade bakımından farklar gözetilmesi temayülüne şahit olmakta isek de, kanaatimizce bunlar, harp sonu devrinin ve yeni harbin yarattığı gayrı tabii hâdiselerin gayrı tabii ve arızî neticeleri olup hakikî insanlık ve hukukî müsavat umdeleri karşısında sönüp gitmeğe mahkûmdurlar.

Şahsiyete geelim. Dilimizin umumî kullanılışında bir insanın siyasî şahsiyetinden, edebî şahsiyetinden, askerî şahsiyetinden, iktisadî şahsiyetinden, ahlâkî şahsiyetinden ilh. bahsolunur. Bunlarla ifade olunan mana, o kimsenin siyasî, edebî, askerî, iktisadî veya ahlâkî sahadaki vasıf ve kıymetlerinin birer cüzü'tam haline irca edilen bütünlükleridir. «Edebî şahsiyeti yüsek olan filân adamın ahlâkî şahsiyeti zayıftır» denildiği zaman, mevzubahs olan kimsenin edebî sahadaki vasıf ve kıymetleriyle ahlâkî sahadaki vasıf ve kıymetleri ayrı ayrı birer vahdet halinde mukayese olunmuş demektir.

İnsan şahsiyeti böylece muhtelif bakımlardan cüz'ütamlar halinde değil de, kendi varlığının bütünlüğünde bir kül halinde mütalâa olunursa, o zaman şahsiyet, insanın malik olduğu cismanî ve manevî varlıklarının heyeti mecmuasını ifade eder. Bir kimsenin hayatı, sıhhati, bedeni tamamıyeti, fikri faaliyeti, şeref ve şöhreti, ismi, resmi, esrarı, ecdadına karşı taşıdığı hürmet hissi ilh. o kimsenin şahsiyetine dahildir. Şahsiyet bu varlıkların mecmuundan mürekkep bir bütündür. Bu varlıkları olmadan bir şahsiyet mevzubahs olamaz. Cenevre Üniversitesi profesörlerinden Albert Richard, «bunların hepsine birden manevî mamelek ismi verilebilir» demektedir (1).

Bazı Alman müellifleri insanın şahsına ait bütün fikri faaliyet-

(1) Alber Richard, Medenî hukukun esasları. (çeviren Dr. Reşat Atabek. İstanbul 1937. s. 23).

leriyle bunların neticelerini de şahsiyete ithal ediyorlar (1). Onlara göre meselâ telif hakkı, ihtira hakkı, alâmeti farika... ilh. de bir şahsiyet hakkıdır.

Şahsiyet, hukuk bakımından bu kadar geniş tutulursa, şahsiyete dahil olmıyan bir hak tasavvur etmenin imkânı kalmaz; her hak bir şahsiyet hakkı olur; o zaman bütün hususî hukuk bir kaç ana prensibe, bir kaç maddeye irca edilerek, şahsiyetin himayesi namı altında konulacak hükümlerle nizamı hukukinin temini cihetine gidilmek lâzım gelir ki, buna da bittabi imkân yoktur. Şu halde şahsiyeti ve şahsî varlıkları, fikrî faaliyetlerin mahsul ve neticelerinden ayrı ve müstakil olarak mütalâa etmek icabeder.

Şahsiyet hakları hususî haklardandır. Bu haklar şahsın bizzat kendi varlığının bütünlüğünü temin eder. Devlet, şahsın bu haklarını ceza hukuku kaidelerile geniş mikyasta himaye ettiği gibi, muhtelif suretlerle idarî himayeler de temin eyler. Fakat şahsiyetin böylece âmme hukuku kaidelerile himayesi şahsiyet haklarının (hususî hak) mahiyetine hâlel getirmez. Nitekim devlet âmme hukuku kaidelerile mülkiyet hakkını da himaye etmektedir. Halbuki mülkiyet hakkı hususî bir haktır. Şahsiyet hakkında da keyfiyet böyledir.

Meşhur Alman hukukçusu Gierke şahsiyet hakkını şöyle tarif ediyor: «Şahsiyet hakkı, sahiplerine kendi şahsiyet sahalarının bir parçası üzerinde hâkimiyet bahşeden haklardır» (2). Bu tarif şahsiyet hakkı mefhumunu tam manasile ifade edememektedir. Zira, insanın meselâ haysiyet ve şerefi üzerindeki hakkı da bir şahsiyet hakkıdır. Halbuki şeref ve haysiyet üzerinde bir hâkimiyet bittabi mvzubahs olamaz.

Şahsiyet haklarını Alman medenî kanunu bakımından en vâzih surette tetkik etmiş olan Heinrich Dernburg bu hakkı şöyle tarif eder: «Şahsiyet hakkı, ferdin içtimaî vaziyetinin muhafazasına müteallik hakkıdır» (3). Fikrimizce bu tarif de mefhumu lâyikile ifade edemiyor. Zira tarif çok geniş ve müphemdir. «Ferdin içtimaî vaziyeti» mefhumunun içine pek çok şeyler sığdırılabilir.

Bu mevzu üzerinde evvelce yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde edindiğimiz kanaate istinaden biz şahsiyet hakkına şu ta-

(1) Carl Crome, System des Deutschen bürgerlichen Rechts, Cilt I S. 145; Gierke, Deutsches Privatrecht, Cilt I S. 702 ve müteakip.

(2) Gierke, Deutsches Privatrecht I. s. 702.

(3) Heinrich Dernburg, Die Allgemeinen Lehren des Bürgerlichen Rechts des Deutschen Reichs und Preussens, s. 51.

rifi vermek istiyoruz: «Şahsiyet hakkı, şahsın bedeni ve moral varlığının ve iktisadi bir kıymet arzetmeyen fikri varlığının tamamıyeti üzerindeki hakkıdır».

Bizim bugünkü müsbet hukukumuz şahsiyet hakkını sübjektif bir hak addetmiştir. Medeni kanunumuzun 23 üncü maddesinin matlabı «şahsiyetin himayesi, ferağ ve takyit edilememesi» dir ki, bu madde, hiç kimsenin medeni hakları istimalden kısmen olsun feragat edemeyeceğini ve hiç kimsenin kendi hürriyetini ferağ edemediği gibi kanuna veya adabı umumiyeye mugayır surette takyit dahi edemeyeceğini bir kaidei umumiye olarak vazeylemektedir. Kanunun 24 üncü maddesi ise şahsiyeti geniş ve şümüllü bir şekilde himaye etmekte ve şahsiyetin (şahsi menfaatlerin) ihlâlin-den tevellüt eden talep haklarını tesbit eylemektedir ki, bunlar da ya melhuz tecavüzün önlenmesi veya vaki tecavüzün giderilmesi veyahut da tazminat talebi şeklinde tecelli eder. Demek ki, objektif hukukumuz şahsiyeti kendi bütünlüğünde himaye etmiş, şahsiyet üzerindeki hakkı bir sübjektif hak olarak tanımış ve bu hakkın ihlâline hukukî neticeler terettüp ettirmiştir (1).

II. FİKRÎ HAKLAR (2)

1. Şahsiyet hakkı mefhumu ilk defa olarak meydana konulduğu zaman bunlar çok geniş tutulmuş ve yukarıda zikredildiği üzere fikri haklar da bu kategoriye ithâl olunmuştu (3). Bu noktayı nazara göre bir eser yaratanın, bir keşif yapanın fikri hakkı bir şahsiyet hakkıdır. Çünkü o eserde, o keşif, ve icatta eser veya keşif sahibinin

(1) Prof August Egger kendi şerhinde şahsiyet haklarını ve bunların himayesini gayet etraflı bir şekilde izah etmiştir:

Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch cilt I Einleitung und Personenrecht (Zürich 1930) s. 215 ve müteakip de 27 ve 28 inci maddeler şerhi.

(2) Fikri haklara müteallik olarak ezcümle: Elster, Urheber - und Erfinder - Warenzeichen - und Wettbewerbsrecht (1928), Die sachlichen Grenzen des Urheberrechts, Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht II. s. 25 ve müteakip (1928); Heymann, die zeitliche Begrenzung des Urheberrechts (1927); Osterrieth, Altes und Neues zur Lehre vom Urheberrecht (1892); Röthlisberger, Urheberrechtsgesetze und -Verträge in allen Ländern (1914); La protection internationale du Droit d'auteur, Contribution aux travaux préparatoires de la Conférence diplomatique de Rome pour la revision de la Convention de Berne (Cahiers des Droits Intellectuels I) (1928).

(3) Gierke, Privatrecht § 80 ve müteakip.

şahsiyeti mündemiçtir ve bu şahsiyet himaye olunmalıdır. Bu fikir bir cihetten çok doğrudur. Çünkü fikir mahsulünde her şeyden evvel eser sahibinin şahsiyeti tebarüz etmektedir. Fakat diğer mühim bir cihet vardır ki, o ihmâl olunmuştur. O da yaratılan eserin iktisaden arzettiği kıymettir. İşte bu ikinci ciheti ilk defa bir nazariye halinde meydana koyan ve fikrî haklara tam hukukî mahiyetlerini veren Josef Kohler olmuştur. Onun bu sahada yazılmış bir çok eserleri vardır (1). Kohler'e «fikrî hakların babası» ünvanı verilirse mübalağa edilmemiş olur.

Yanlış bir düşünceye mahal kalmamak üzere şurasını ilâve etmek lâzımdır ki, fikrî çalışma mahsullerinin himayesi düşüncesi Kohler'le başlamış değildir. Daha ortaçağ esnaf teşkilâtı ve Loncalar hayatında meslekî ve sınaî keşiflere müteallik nizamlar mevcuttu. Fakat devlet tarafından konulmuş bir kanun yoktu. Bu sahaya müteallik ilk kanun 1623 senesinde İngilterede konulmuştur. Bilâhare Fransız inkilâbında 1791 ve 1793 senelerinde ihtira ve keşiflerin ve telif hakkının himayesine mütedair iki kanun neşredilmiş ve bunlarda kâşif ve müellifin bu hakkına «Mülkiyet hakkı» namı verilmiştir. Bundan sonra romanistler bu noktai nazarı bir tarafa bırakmışlar ve 19 uncu asrın başlangıcında yapılan büyük medenî kanunlar fikrî haklara hiç bir yer vermemişlerdir. Bununla beraber Fransada 1793 tarihli kanun 70 sene mer'iyette kaldığı için orada fikrî haklar üzerinde zengin bir mahkeme içtihadı teessüs etmiştir (2).

Bu mefhumun Almanyada inkişafı çok daha geç olmuştur. Bunun ilk defa ilmî bir şekilde izahını yapan ve ona hukukda lâayık olduğu yeri veren, yukarıda da zikredildiği gibi Jozef Kohler'dir (3).

(1) Kohler. Patentrecht 1878; Autorrecht 1880; Das literarische und artistische Kunstwerk und sein Autorschutz 1892; Handbuch des deutschen Privatrecht 1901; Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht 1906; Kunstwerkrecht 1908; Lehrbuch des Patentenrechts 1909; Musterrecht 1909.

(2) Fikrî hakların tarihçesi hakkında bak: Osterrieth Das Urheberrecht, Kohlers Enzyklopädie cilt II s. 387 ve müteakip; Elster, Urheber- und Erfinder, Warenzeichen - und Wettbewerbsrecht (Berlin und Leipzig 1928 s. 3 ve müteakip).

(3) Münich ve Berlin Üniversiteleri eski profesörlerinden Rabel, Kohler hakkında yazmış olduğu bir yazıda hulâsatan der ki: (Kohler bilhasa yeni ve modern şeylerde büyük kudretini gösterir yeni bir devir görüldüğü zaman, onu arar; fecir halinde doğan ışıklara karşı koymak isteyen «küçüklük» lardan, «kör» ve «yarasa» lardan nefret eder Modele, ihtira beraatına ve telif, alâmeti farikaya ve haksız rekabete müte-

İlk izahları yapılırken şahsiyet hakları ile karıştırılmış olan fikrî haklar mefhumu bu gün umumî şahsiyet haklarından ayrı ve müstakil bir saha haline gelmiş ve her memlekette hususî kanunlarla himaye olunmuştur. Bu hususta devletler arası antlaşmalar da mevcuttur (1).

Şu halde «fikrî hak» mefhumu nedir? Bu hakkın himayesi hangi mülâhazalara müstenittir? Fikrî haklara, şahsiyet haklarından ayrı bir hususiyet bahşeden noktalar hangileridir?

2. Cihanda mevcut olan ve maddî bir mahiyet arzeden cisimlerden veya yaptıkları tesirlerle kendilerini maddî surette belli eden kuvvetlerden veya tabiatın meydana getirdiği ve insanların istifade ettiği mahsullerden başka bir de insan zekâsının, insan düşüncesinin mahsulleri olan şeyler mevcuttur. Bunları insanlar yaratır. Bunlar da hakikî âleme dahildirler. İnsan zekâsı ve insan düşüncesi mahsullerinin diğer insanlar tarafından görülüp hiss olunması ve bilinip öğrenilmesi için bunlara da maddî bir şekil vermek bunları da — tabir caizse — cisimlendirmek lâzımdır. Fakat bu mahsullerin var ve mevcut olması onların cisimlendirilmesine mütevakıf değildir;

İnsan zekâsı mahsulleri, bir taraftan ferdin diğer fertlerle olan münasebet ve mücadelesinde ve ferdin cemiyet içinde bir yer kazanma hırsı neticesinde, diğer taraftan da ferdin tabiatla mücadelesinde, tabiata daha iyi hükmetmek, tabii kuvvetlerden daha geniş ve şümüllü bir şekilde istifade eylemek arzusu neticesinde elde edilen mahsullerdir. Bunlar aynı zamanda devrin kültürünün ve

allik hukukta Kohler'in ismini derhatır etmemenin imkânı yoktur. O, ecnebi hukuklarından bu hususta aldığı ilhamları Almanyaya sokmuş ve sistematik eserleriyle bu mefhumları terakki ettirmiştir. Bütün bu «gayri maddî mallara müteallik haklar» münasebetini Gierke'den başka türlü mütalâa etmekle beraber, bu hakların esasını Kohler'de Gierke gibi şahsiyet haklarında görmüştür. Almanyada, isim ve ünvan hakkı, şahsın mektupları, resmi ve esrari üzerindeki hakları bilhassa bu iki âlimin sayesinde mümkün olmuştur» Rheinische Zeitschrift für Zivil- und Prozessrecht 2. und 3. Heft (Februar 1920) s. 129.

(1) Sinaî mülkiyetin himayesi hakkında: 20 Mart 1883 tarihli Paris antlaşması. Bu antlaşma, 1886 Roma, 1890 Madrid, 1897/1900 Brüksel, 1911 Waşington konferanslarıyla esaslı surette tadil ve ıslâh edilmiştir.

Telif hakkının himayesine dair: 9 Eylül 1886 tarihli Bern antlaşması. Bu antlaşma 1896 Paris ve 1908 Berlin konferanslarıyla tadil edilmiştir.

Bunlardan başka Bern antlaşmasının bazı maddelerini tadil eden 1928 tarihli Roma konferansı.

bu kültüre dayanan insan düşünce, tecrübe ve çalışmalarının mahsulleridir.

Fikrî çalışma mahsullerini iki büyük kısma ayırmak mümkündür:

Birinci kısım hakikî manasında fikir mahsulleridir. Medeniyetin terakkisi, kültürün ilerlemesi neticesinde ilim, fen ve sanatın muhtelif sahaları teşekkül etmiş ve bunlar birbirinden ayrılmıştır. Fikrî faaliyetin burada mevzuubahs etmek istediğimiz sahaları ilim ve güzel san'atlardır. İşte bir defa, fikrî hakların mevzuu, bu gibi sırf fikrî mahiyette olan eserlerdir.

İkinci kısım ise, insanların tabiat üzerindeki hakimiyetini genişletmeğe ve kuvvetlendirmeğe yarayan ve bu gayeyi istihdaf eden eser ve neticelerdir. Bunlar da ihtira ve icattır.

Bu kısımların her ikisinde de, fikir işleterek eser yaratanların bu fikrî mahsülleri üzerindeki haklarını himaye etmek, insanın fizik, ekonomik ve sosyal varlığını himaye etmek kadar mühimdir.

a) Sırf fikrî eserler: Sırf fikrî eserlerde o eseri yaratan kimsenin şahsiyeti tebarüz eder. Edebî veya ilmî bir eser, müellifinin o sahadaki şahsî kudretini gösterir. Bir musiki eseri veya bir heykeltraşî eseri, eser sahibinin yaratıcı ve doğurucu şahsî ilhamlarının, şahsî duygularının bir neticesidir. Bu gibi nefis san'at eserlerini meydana getirmekteki başlıca gaye, eser sahibinin eserde ifadesini bulan şahsiyetinin meydana konulmasıdır. Bununla beraber eserin himayesi için onun mutlaka güzel san'atlardan birine ait olması lâzım gelmez. Meselâ her hangi ilmî sahayı kendine göre ayrı bir tarzda formüle ve taksimata raptederek bir eser meydana koyan kimsenin de bu fikrî mahsülü himaye olunur. Himayeye liyakat hususunda eserin mükemmel veya nakıs olması bir rol oynamaz. Bütün eserlerde himaye olunan cihet sahibinin o eserde tebarüz eden şahsiyeti ve eserin malî bakımdan temin ettiği menfaattir.

Sırf fikrî eserlerin başında, yazılı eserler gelir. Bunlar ister edebiyat, ister ilim, ister fen sahasına ait olsunlar, yazılı olarak tespit edilen eserlerdir.

Buraya bundan başka besteler, musiki eserleri girer.

Kezalik resim, heykeltraşî ve mimarî eserleri de sırf fikrî ve bediî eserlere dahildir. Bunlar, oluşlarının her safhasında, yani taslak halinden tam hale gelinceye kadar her safhada himaye olunurlar.

Bu gün fotoğraf ve sinema dahi güzel san'atlara dahildir. Binaenaleyh bu sahadaki eserler de himayeye mazhar olmalıdırlar.

b) İhtira ve icad demek, tabiatı daha kuvvetle ve daha kat'i surette ram ederek onu kendisine faydalı yapmak gayesile insanlar tarafından teknik vasıtalar bulunmasıdır. İhtira ve icad da fikir mahsulüdür. Her ihtira ve icadın şartı, onun tatbik kabiliyetidir. Binaenaleyh elde edilen bir neticenin ihtira addolunabilmesi için onun devamlı surette tatbik edilebilmesi lâzımdır. Faraziyeler ve tecrübe ve tekrarı mümkün olmıyan tesadüfi neticeler bir ihtira addolunamaz.

3. Objektif manasında fikrî hukuk sahası yukarıda muhtelif şekilleri zikredilen fikir eserlerinin himayesine müteallik olan ve bu sahayı nizamlıyan objektif hukuk sahasıdır.

Sübjektif manasında «fikrî hak» ise, bir fikir eseri yaratan kimşenin o eser üzerinde dilediği gibi tasarruf etmesine mütedair olan mutlak hakkıdır. Fikrî haklar, aynı haklardan şu itibarla ayrılır: Aynı hakta hakkın mevzuu maddî bir şeydir. Halbuki fikrî hakka mevzu teşkil eden şey maddî değil, gayrı maddîdir. Bu itibarla fikrî haklara, Kohler'in koyduğu nazariyeye tevfikân, gayrı maddî mallar üzerindeki haklar denilmektedir; buna «gayrı maddî mülkiyet» dahi denilebilir.

4. Acaba bu gayrı maddî mülkiyetin himayesine esas teşkil eden mülâhazalar nelerdir? Beşerin bütün fikrî faaliyetinin gayesi büyük veya küçük eser yaratmaktır. Bu gaye meş'ur veya gayrı meş'ur olabilir. Bu gayede bir kısım insanlar muvaffak olur, bir çokları muvaffak olamaz. Muvaffak olan ve kendi şahsiyetlerini tebarüz ettirici orijinal eser yaratan veya keşif ve ihtirada bulunanlar, cem'iyet içinde pek haklı olarak üstün bir mevki iktisap ederler. İbda ettikleri eserin veya yaptıkları keşfin manevî olduğu kadar maddî neticelerinden de münhasıran o kimselerin istifade etmesi ve bu istifadenin himaye olunması yalnız eser sahibinin menfaati değil, aynı zamanda cem'iyetin menfaati iktizasındandır. Bir memlekette medeniyet ve kültürün ilerlemesi ancak bu suretle mümkün olabilir. Fikrî eser yaratma sahası teşvik olunmak isteniyorsa, fikrî mübdiin eserini himaye etmek ve bunun temin ettiği bütün menfaatleri ona hasreylemek lâzımdır. Eser sahibi isterse, bu eserden istihsal olunacak menfaatleri bir başkasına devretmekte serbesttir. Bununla beraber böyle bir halde devrolunan şey maddî ve malî bir menfaattir. Yoksa, eser sahibi ile eseri arasındaki fikrî ve manevî rabita ve sahibin eserde tebarüz eden şahsiyeti bittabi baki kalır.

Bütün bu mülâhazalar gösteriyor ki, fikrî hakların himayesinde, yaratıcı şahsiyetin menfaati olduğu kadar, cem'iyetin kültürel, ekonomik ve sosyal menfaatleri mevcuttur.

Diğer taraftan bu günkü kültür âleminde hâkim olan fikirlere göre, iktisadiyatın ve mamelek hukukunun temeli servetin taksimi esasına dayanmaktadır. Servetin taksiminde mülkiyetin iktisabı şekillerinden birisi de «ihraz» dır. İhraz (1) sahipsiz bir şeyi ilk defa iktisap etmektir. Gayrı maddî mallar üzerindeki mülkiyette ise onu yaratmak, onu ihraz etmek demektir. Şu halde maddî bir şeyde mülkiyeti ihraz edenin hakkı nasıl himaye olunursa fikrî bir hak da o suretle himaye olunmalıdır. «Yaratıcı şahsiyetin himayesi keyfiyeti, şahsî hürriyetin tanınması esastan ve ferdin şahsiyetine ve sosyal faaliyetleri sahasına hürmet ve riayet lüzumundan neş'et eder» (2).

5. Fikrî hakların kaynağı yaratıcılık olduğu için bu haklar, eserin meydana gelmesi fiili ile, yani yaratıcı düşüncenin ilk defa tahakkuk ve teşehhüsü ile doğar. Şekle ihtiyaç olan, meselâ bir (berat) almak lâzım olan hallerde bu şeklin tamamlanması ile doğar. Fikrî haklar yaratıcılık esasına dayandığı için, himayeye lâyık hak sahibi her şeyden önce, eserin yaratıcısıdır. Yukarıda da görüldüğü üzere eserde, bilhassa sırf fikrî mahiyeti haiz olan eserlerde, eser sahibinin şahsiyeti tebarüz etmektedir. Eser, onu yaratanın şahsiyetine bağlıdır. Şu halde bu himaye şahsiyet hakkının himayesi demek değil midir?

İşte umumî şahsiyet haklarıyla fikrî hakların en mühim temas noktası buradadır.

Son zamanlarda hemen hemen umumiyetle kabul olunan fikire göre (3) fikrî hakların iki cephesi vardır: Birisi malî cephe, diğeri şahsî cephe.

Malî cephe, fikrî eserden maddî istifade temini cihetidir. Meselâ bir mucit, icat ve ihtiramı, bir müellif eserini satabilir. Faraza bir fabrikacı bu ihtiramı mevkii fiile ve mevkii istifadeye bir tâbı bu eseri meydanı intişara vazeder. Bu suretle onlar da birer menfaat temin ederler. İşte bu keyfiyet fikrî hakların malî cephesidir.

(1) Medeni Kanun Madde 691.

(2) Kohler, Rechtsphilosophie, S. 53.

(3) Egger, Kommentar zum ZGB. I. S. 239 - 240; A. Elster, Urheber - und Erfinder - Warenzeichen - und Wettbewerbsrecht, s. 43 ve müteakip; 89 ve müteakip.

Şahsi cephe ise eserle müellif veya mucit arasındaki manevî rabıtabdır. Buna «manevî hak» da diyorlar. Meselâ muhteri, ihtirainın daimi surette kendi ismini taşımasını istemekte haklıdır. Hattâ ihtirainı satmış olsa dahi bu hakkı yine haizdir; Müellif eserinin tabı hakkını başkasına devretmiş olsa bile, bunun değiştirilmemesini, üzerinde tadilât yapılmamasını talep hakkını haizdir. Tabı hakkını devretmek, bu hakkın da devredilmiş olması manasını tazammun etmez (1). İşte bu da fikri hakların şahsi cephesi olup, bunu bir şahsiyet hakkı addetmemenin imkânı yoktur. 1928 tarihli Roma konferansının kararında bu cihet şöyle ifade olunmuştur: «Müellif malî haklarından ayrı ve müstakil olarak, hattâ bu hakların devredilmiş olması halinde dahi, eserin kendine ait olduğunun tanınmasını talep, ve kendi şeref ve şöhretine hâlel iras edecek surette bozulmasına, parçalanmasına veya diğer suretle tadiline mumanaat etmek hakkını haizdir». Görülüyor ki, bu suretle fikri yaratıcının mahsulü fikrisi üzerinde ayrıca bir şahsiyet hakkı olduğu beynelmilel olarak tanınmıştır.

Ancak burada çok ince bir nokta vardır: acaba burada mevzuu-bahs olan şahsiyet hakkı devir ve ferağ edilebilir mi? Bir müellif eserinin neşir hakkını bir tabıa satıyor. Bu, bir şahsiyet hakkının devri olmadığı için mesele yoktur. Fakat acaba eserinde değişiklikler yapmak hakkını da birlikte devredebilir mi? Değişiklik yapmak hususunda mezuniyet verebileceğinde hiç şüphe yoktur. Esasen hakkı telif kanunumuzun 28 inci maddesi «tabı, muharririn izni olmadıkça eser üzerinde tadilât icra edemez» demekle, muharririn buna izin verebileceğini kabul etmiştir ki, bu da pek tabiidir. Şu halde, yukarıda gördüğümüz «şahsiyet hakları şahısdan ayrılmaz, kabili devrû ferağ değildir» esasının burada bir istisnasına mı tesadüf ediyoruz?

Bu suale cevap verebilmek için bir tefrik yapmak lâzımdır: o da tadilâtın şahsiyete dokunup dokunmadığı keyfiyettir. Faraza muharrir eserin neşir hakkını satıyor ve bununla birlikte tabıa eserin muhtevası üzerinde tâdilât yapma salâhiyetini de veriyor. Ancak eser yine kendi ismini taşıyor. tâbir caizse, eserin babası kendisi olarak kalıyor. Binaenaleyh tabın yaptığı değişiklik müellifçe, kendi şöhretini haleldar edecek mahiyette görülürse, tadilât salâhiyeti vermiş olmasına rağmen, yi-

(1) 8 mayıs 1326 tarihli hakkı telif kanununun 28 inci maddesi «tâbi, muharririn izni olmadıkça eser üzerinde tadilât icra edemez» der.

ne bunun men'ini ve bu suretle şahsiyet hakkının korunmasını isteyebilir. Demek ki, müellif, tadilâta mezuniyet vermekle şahsiyet hakkını devretmemiştir. Bu hak, kendisine bağlı olarak kalıyor.

Müellif acaba eserini ismiyle birlikte devredebilir mi? Yani meydana getirdiği eseri gerek malî ve gerek şahsî bakımdan başkasına mal etmeyi, o eserin, devir alan kimsenin ismini taşımasını kabul etmeyi taahhüt eyleyebilir mi? Fikrimizce bizim hukukumuzda böyle bir taahhüde imkân yoktur. Çünkü bu neviden bir taahhüt şahsiyet haklarına aykırıdır. Binaenaleyh Borçlar Kanununun 19 uncu maddesi mucibince böyle bir mukavele batıl olmak lâzımgelir.

6. Şahsiyet haklariyle fikrî haklar arasındaki temas noktası, eseri ibda edenle eser arasındaki manevî rabitanın da bir şahsiyet hakkı teşkil etmesindedir. Bunu yukarıda izah ettik. Şimdi ayrılık noktalarını da kısaca gözden geçirelim:

a) Şahsiyet hakları mamelek haklarından madut değildir. Halbuki fikrî haklar aynı zamanda mamelek haklarındandır. Bunlar hak sahibine eserini iktisaden kıymetlendirmek ve bundan malî faydalar temin etmek hususunda inhisarî bir hak verir.

Şahsiyet hakları üzerinde hak sahibi her türlü tasarrufta bulunamaz. Yani şahsiyet hakları üzerinde dilediği gibi tasarruf edemez. Halbuki fikrî haklarda, eseri maddî olarak teşehhus ettirmek, cisimlendirmek, teksir etmek, neşir veya sahneye vazetmek, velhasıl o eserin mahiyeti itibariyle müsaade ettiği her türlü tasarrufu yapmak hak sahibine aittir.

b) Şahsiyet hakları ahare devir ve ferağ edilemediği halde fikrî haklar devredilebilir; şahsiyet hakları haczedilemez ve bunlara aynı mükellefiyetler tahmil olunamaz. Halbuki fikrî haklar aynı zamanda malî bir kıymet arzettiklerinden, bu cihet üzerinde rehin gibi, intifa hakkı gibi mükellefiyetler tesis olunabilir; bunlar haczedilebilirler.

c) Şahsiyet hakkı insanın doğumu ile doğar, her şahsın şahsiyeti icabı olarak mevcuttur. Her şahsın mutlaka şahsiyet hakkı vardır. Halbuki fikrî haklar, yukarıda izah edildiği üzere, eserin meydana gelmesi fiilile, yani yaratıcı düşüncenin ilk defa tahakkuku ve teşehhusu ile doğar. Ve böylece şahsın serbest faaliyeti ve zekâsının işleyişi neticesinde meydana getirmiş olduğu eser veya netice dolaşısıyla meydana gelir. Binaenaleyh her şahsın mutlaka bir fikrî hakkı mevcut değildir.

d) Şahsiyet hakkı şahıstan ayrılmaz. Şahsın ölümü ile nihayet bulur. Gerçi ölümden sonra da, şahsa hürmet hususunda bir hak tasavvur edilebilirse de bu hak artık ölünün değil, onun akraba ve taallukatının şahsiyet hakkını teşkil eder.

Fikrî haklar ise şahsın ölümü ile nihayet bulmaz. Miras suretile intikal edebildiği gibi, ekonomik bir kıymet arzettiklerinden tedavüle de elverişlidirler. .

Doçent Dr. Hıfzı Veldet